

Mikołaj Chmialnicki

Białoruski Uniwersytet Państwowy w Mińsku, Białoruś

„GLORIA VICTIS” ЭЛІЗЫ АЖЭШКІ: КАНЦЭПЦЫЯ АСОБЫ ПАЎСТАНЦА І ПРЫРОДЫ

Адметнае месца ў гісторыі беларуска-польскіх літаратурных і культурных узаемасувязей, у мастацкім даследаванні жыцця беларускага народа ў XIX ст. адыграла Эліза Ажэшка, знакамітая польская пісьменніца, ураджэнка наднёманскага краю. Менавіта гэты рэгіён і яго людзі сталі галоўнымі героямі самых вядомых яе твораў. Э.Ажэшка ў сваёй творчасці дзіўным чынам змагла паяднаць рэгіянальнае, нацыянальнае і агульначалавечае. Нездарма польскую пісьменніцу двойчы вылучалі на атрыманне Нобелеўскай прэміі. Э. Ажэшка спрыяла бачнымі і нябачнымі імпульсамі ўвядзенню ў шырокі славянскі і заходнееўрапейскі культурны кантэкст польскай і беларускай літаратур.

Прысутнасць асобы і творчасці Э. Ажэшкі ў беларускай эстэтычнай прасторы сталая і непарарывная. Апошнім часам гэта яшчэ больш усведамляецца і асэнсоўваецца. Зусім невыпадкава ў 1975 годзе ў перакладах Янкі Брыля і Ядвігі Бяганскай ўбачыла свет „Выбранае” польскай пісьменніцы¹. У 2000 годзе ў вядомай серыі «Беларускі кнігазбор» з’явіліся яе творы з укладаннем, прадмовай і каментарам вядомай беларускай даследчыцы Валянціны Гапавай². У кнігу ўвайшлі аповесці „Нізіны”, „Дзюрдзі”, „Хам”, хрэстаматыйныя апавяданні „Зімовым вечарам”, „Тадэвуш” і нарыс „Людзі і кветкі над Нёманам”. Перакладчыкамі твораў гэтага выдання сталі Я. Брыль, Я. Бяганская і Г. Тычко. Намаганнямі навукоўцаў і аматараў польскай літаратуры і пры падтрымцы адпаведных зацікаўленых арганізацый

¹ Э. Ажэшка, *Выбранае*, Мінск, 1975.

² Э. Ажэшка, *Аповесці, апавяданні, нарысы*, Мінск, 2000.

у сакавіку 2003 года з'явіўся раман Элізы Ажэшка „Над Нёманам” у перакладзе Анатоля Бутэвіча. Здзейснены праект працягвае больш за стогадовую традыцыю беларускамоўнага засваення спадчыны знакамітай польскай пісьменніцы, пачатак якой паклаў яшчэ ў XIX ст. Адам Гурыновіч, пераклаўшы першае апавяданне Элізы Ажэшкі „Малюнак з галодных гадоў”.

Беларускім і польскім літаратуразнаўствам на сённяшні дзень назапашана пэўная навукова-даследчая база па праблеме прысутнасці асобы і творчасці Элізы Ажэшкі ў сістэме беларуска-польскіх узаемасувязей. На працягу XX–XXI стагоддзяў аглядныя артыкулы, прысвечаныя пісьменніцы, пастаянна змяшчаліся ў айчыннай энцыклапедычна-даведчнай літаратуры, перыядычных выданнях. Навукоўцы досыць актыўна і плённа займаліся вывучэннем і даследаваннем творчай індывідуальнасці Э. Ажэшкі, яе сувязей з Беларуссю, прысутнасцю рэгіянальнага (беларускага) кампанента ў творах польскай аўтаркі (працы В. Гапавай, С. Мусіенка, У. Казбярука, А. Мальдзіса, С. Друцкага, А. Білюценка, Т. Кабржыцкай, Е. Лявонавай, А. Марціновіча, А. Пяткевіча, В. Рагойшы, Г. Тычко і інш.).

Літаратурная традыцыя, закладзеная Э. Ажэшка, трывала і арганічна ўвайшла і ў беларускую сацыякультурную прастору, засведчыла сваю прысутнасць праз розныя складнікі – ад філасофіі і эстэтыкі да паэтыкі. Слушную думку выказаў у свой час У. Казбярук: „Э. Ажэшка стварала тыя традыцыі, на якія маладая беларуская літаратура магла абапірацца ў пачатку XX ст. Беларускім пісьменнікам яна давала ўзоры рэалістычнага майстэрства, грамадзянскай значымасці твораў, зацікаўленасці жыццём народа. Невыпадкава яе творы былі шырока вядомы ў Беларусі і ў арыгінале, і ў перакладах на рускую і беларускую мовы”³.

У літаратурнай спадчыне Элізы Ажэшкі, якая налічвае больш за шасцідзесяць тамоў, нямала твораў, прысвечаных жыццю тагачаснага беларускага краю („Малюнак з галодных гадоў”, „У зімовы вечар”, „Нізіны”, „Дзюрдзі”, „Хам”, „Над Нёманам” і інш.). Пра паважлівае стаўленне беларусаў да Э. Ажэшкі сведчаць словы, апублікаваныя ў газеце „Наша ніва” з прычыны смерці вядомай пісьменніцы: „Не дарма над калыскай яе ў доўгія зімовыя вечары нянька-беларуска пяяла свае родныя калысковыя песні, апавядала дзіўныя казкі: большая часць твораў Элізы Ажэшкі, як і сама душа пісьменніцы, неразрыўна звязана

³ У. М. Казбярук, Ступені росту: Беларуская літаратура канца XIX–пачатку XX ст. і традыцыі польскіх пісьменнікаў, Мінск, 1974. – С. 74.

з беларускай глебай; у аповесцях Ажэшкі бачым у пекных малюнках абразы нашай старонкі, бачым жыццё сялянства беларускага – мужыкоў, дробнай шляхты, а побач жыццё мястэчка з іх загнанай і пагарджанай бяднотай...

За міласць да нашай роднай зямліцы, за тое, што ў мужыку беларусе бачыла Ажэшка чалавека і, як чалавека, шанавала яго, няхай гэта зямліца ёй лёгка будзе!”⁴.

Многія творы Э. Ажэшкі для сучаснага чытача з’яўляюцца крыніцаю нарадазнаўчай інфармацыі пра Гродна і яго ваколіцы, выяўляюць пісьменніцкую канцэпцыю нацыянальнага характару беларусаў, духоўны патэнцыял і багацце народнай культуры. Беларуская народная творчасць, арганічна ўключаная ў рэалістычную парадыгму творчасці Э. Ажэшкі, дапамагала польскай пісьменніцы знайсці новыя шляхі мастацкага адлюстравання і аналізу грамадскага жыцця, што паглыбіла псіхалагізм і сацыяльны аспект характарыстыкі герояў – прадстаўнікоў беларускага народа – у яе аповесцях і раманах. „Беларускі фальклорны элемент, які шырока выкарыстоўвае Э.Ажэшка, – слухна падкрэслівае Т.Кабржыцкая, – характарызуецца арыгінальнасцю і разнастайнасцю. Ён прадстаўлены ў яе творах рознымі формамі і жанрамі – прымаўкамі і прыказкамі, праклёнамі, загадкамі, казкамі, песнямі. Неабходна спецыяльна адзначыць і тое, што ў польскім тэксце апавядання „Зімовым вечарам” аўтарка для індывідуалізацыі дзейных асоб ужывае беларускую лексіку. Асобныя народныя песні яна свядома падае ў беларускамоўным варыянце, што варта ўспрымаць як сведчанне глыбокай павагі пісьменніцы да беларускага народа”⁵. Так, праз беларускі фальклорны матэрыял польская пісьменніца імкнулася раскрыць шырокай чытацкай аўдыторыі неардынарную асобу – жыхара культурнага сумежжа, прадстаўніка беларускага народу, глыбокі ўнутраны свет беларусаў, іх светапоглядныя, маральныя і этычныя асновы, чысціню, высакароднасць памкненняў і перакананняў.

Эліза Ажэшка ўступала ў жыццё ў супярэчлівы час, калі на прасторах тагачаснай Расійскай імперыі абвастрыліся сацыяльныя супярэчнасці, назіраўся рост нацыянальна-вызваленчага руху. Напярэдадні паўстання 1863 года Эліза Ажэшка пад уплывам малодшага брата мужа Фларыяна, выхаванца Пецябургскай медыка-хірургічнай акадэміі, пранікаецца

⁴ Наша ніва. – 1910. – №20 ад 13(26) мая.

⁵ Т. В. Кабржыцкая, Стылёвая дамінанта апавядання Элізы Ажэшкі «Зімовым вечарам» у кантэксце славянскага літаратурнага нарадазнаўства, [w:] Эліза Ажэшка ў эстэтычнай прасторы славянскіх краін, Мінск, 2013. – С. 152.

патрыятычна-вызваленчымі ідэямі. Менавіта ў асяродку дэмакратычна настроенай мясцовай моладзі фарміраваліся грамадска-палітычныя погляды будучай пісьменніцы. Як згадваюць сучаснікі, па складзе характару Ажэшка была натура валявая, поўная творчай і жыццёвай энергіі, прагі барацьбы за лепшую будучыню. Нельга не прыгадаць тут і яе працу на ніве народнай адукацыі: яна разам з Фларыянам Ажэшкам рушылася пра адкрыццё школы для вясковых дзяцей.

Набліжалася бура нацыянальна-вызваленчай барацьбы, якая захапіла і Э. Ажэшкі. Гэты час яна пазней назаве „сваім універсітэтам”. Будучая пісьменніца становіцца актыўнай удзельніцай тагачасных змаганняў, выступае за сацыяльнае вызваленне працоўных, нацыянальную незалежнасць Бацькаўшчыны. Свой унёсак у гэту справу яна зробіць як сувязная Кобрынскага партызанскага атрада Рамуальда Траўгута, ініцыятар стварэння гэтак званага „жаночага легіёніка”, а таксама дапамогай паўстанцам харчаваннем і медыкаментамі. Вядома, што пасля паражэння паўстання Э. Ажэшка хавала ў сваім доме ад жандарскага пераследу цяжкапараненага Р. Траўгута. З рызыкай для сябе Ажэшка адвезла кіраўніка інсургентаў ў сваім экіпажы да тагачасных межаў Каралеўства Польскага. Але яшчэ адна драматычная падзея чакала ў хуткім часе яе сям’ю: ваенна-палявы суд ўсіх трох братоў Ажэшкаў – Фларыяна, Пятра і нават паралізаванага Браніслава, дом якога ў следчай справе названы „складам зброі”, – саслаў у глыб Расіі.

Як слушна падкрэслівае В. Гапава ў сваёй прадмове да кнігі „Выбранага” польскай пісьменніцы, «гераічныя падзеі часу ва ўсіх іх драматызме і супярэчнасцях вызначылі лёс Элізы Ажэшкі, абудзілі жаданне службыць Радзіме. Вымушаная праз усё жыццё маўчаць пра свой асабісты ўдзел у паўстанні, яна толькі на схіле жыцця ў лісце да М. Дубецкага, аўтара кнігі пра Р. Траўгута, прызналася: была побач з народамі, якія паўстаў супраць прыгнятальнікаў. „Гэты момант зрабіў вырашальны ўплыў на маю будучыню... Гэты момант запаліў ува мне жаданне прынесці хоць маленькую цаглінку да таго выратавальнага маста над безданню, праз які павінен быў прайсці народ... Усё гэта зрабіў са мной і ўва мне год 1863. Калі б не яго молат і разец, мой лёс быў бы іншы і, відаць, я не стала б пісьменніцай”⁶.

Паўстанне 1863–64 гг. стала праўдай і наканаваннем жыцця і творчасці Элізы Ажэшкі, а яна была і яго непасрэднай удзельніцай, і стваральніцай легенды гэтай гераічнай падзеі, якая ў значнай ступені

⁶ В. Гапава, Шляхам праўды, [w:] Ажэшка Э. Выбранае, Мінск, 1975. – С. 8.

абумовіла багаты духоўны свет і ўнутраную драму пісьменніцы. Праз пэўны час Ажэшка пераехала ў Гродна, у якім жыла і пісала да самай смерці, даказаўшы свету і сабе, што жыццё ў правінцыі хоць і няпростое, але далёкае ад стэрэатыпаў. Прайшоўшы чыснец паўстання, пісьменніца выявіла дыялектычнае стаўленне да рэчаіснасці, паэтызавала кожную праяву жыцця, нястомна даследуючы яго феномен.

У апошні год свайго жыцця Э. Ажэшка выдае кнігу „Gloria victis” (1910), лёс якой быў не менш драматычны, чым лёс самой пісьменніцы. „Рускаму царызму, – піша В.Гапава, – была мала тых здзекаў, што рабіліся Элізе Ажэшцы пры жыцці. Царызм пастараўся адпомсціць ёй нават пасля смерці. У снежні 1911 года ў Віленскай судовай палаце пачаўся суд над яе кнігай пра герояў 1863 года. Кнігу выдаў у Вільні накладам 3000 асобнікаў Вацлаў Макоўскі, таварыш пісьменніцы па сумеснай выдавецкай дзейнасці ў канцы 70-х гадоў. Пакуль царская цэнзура спахапілася, ужо было позна. Паводле загаду Часовага камітэта па справах друку кніга была канфіскавана, але на паліцах кнігарняў заставалася яшчэ 20 кніг. Яны былі імгненна раскуплены, што сведчыла аб поспеху „Gloria victis” сярод чытачоў”⁷ [4, с. 17].

Як вядома, першапачаткова назву збора навел „Gloria victis” Ажэшка планавала як „1863”, але па цэнзурных прычынах змяніла яе. Змест гэтай кнігі склалі ўспаміны пісьменніцы, звязаныя з трагічнай паўстанцкай парой. Творы такой тэматыкі і такога патрыятычнага пафасу, зразумела, маглі з’явіцца толькі пасля 1905 года ў атмасферы адноснай лібералізацыі друку і паслаблення цэнзурнага ціску. Герой і наратар загалоўнага апавядання – лес, які распавядае свайму прыяцелю-ветру гісторыю, што адбылася амаль паўстагоддзя таму. Вецер даведваецца пра вялікую бітву непадалёку ад лесу. Быў сярод безыменных герояў і іх правадыр Рамуальд Траўгут, названы Леанідам за сваю мудрасць, шляхетнасць і адвагу. Дрэвы найбольш прывязаліся да аднаго юнака з прозвішчам Тарлоўскі і яго прыяцеля Ягміна, які сваім выглядам нагадваў старажытнага рымляніна. Абодва героі ўдзельнічалі ў бітвах, пераносілі цяжкасці паходнага жыцця, абодва загінулі і былі пахаваны ў безыменнай магіле. Праз колькі год сястра Тарлоўскага Анеля наведала магілу паўстанцаў, паставіла на ёй драўляны крыжык у памяць аб загінулых. А вольны вецер, крануты расповедам дрэў, «ляцеў і ляцеў ад безыменнай лясной магілы, несучы і несучы ў бязмежную прастору, у

⁷ В. Гапава, Каралева жывога слова, [w:] Ажэшка Э. Аповесці, апавяданні, нарысы, Мінск, 2000. – С. 126.

час, у памяць, у сэрцы, у будучыню свету трыумфам далёкай будучыні гучны заклік: – „Gloria victis”.

На думку многіх даследчыкаў і крытыкаў, „Gloria victis” – гэта своеасаблівы разрахунак пісьменніцы з памяццю пра паўстанне. Зроблена гэта па-мастацку арыгінальна і па-чалавечы глыбока, з дыстанцыі жыццёвага вопыту, таму аповед, шчыры і мудры, нагадвае споведзь. Так, гэта і кніга памяці, і ўслаўленне мужага чыну паўстанцаў, але гэта яшчэ і аўтарскае разважанне аб цудзе жыцця, таямніцы існавання і прыгажосці прыроды. Да прыкладу, у навеле „Яны” Э.Ажэшка апісвае канспіратыўную нараду, сведкаю якой яна была і ў якой браў удзел Рамуальд Траўгут. Імянаў іншых удзельнікаў пісьменніца, зыходзячы з тагачаснай складанай сітуацыі, не называе. Спрэчка разгарнулася вакол пытанняў пра адказнасць, пакуты і смерць і закончылася толькі на світанні. Аўтарка не столькі паказвае трагедыю, колькі жывапісе будучых герояў няроўнай бітвы, іх юначую узнёскасць, веру і цяпенне. Адначасова Э.Ажэшка неўпрыкмет паказвае прыгажосць вясенняй прыроды, непаўторнасць завітнелага саду, энергію юнацтва. Маладыя героі, хоць і ведаюць пра магчымы трагічны фінал, радуюцца праявам жыцця, адчуваюць непаўторную радасць існавання. „Яны” – глыбокая рэфлексія пісьменніцы над амаль пяцідзясяцігадовым этапам пасля паўстання, біяграфія яе духоўнага і творчага сталення. Драма гісторыі стала драмай жанчыны ў трагічнай віхуры жыцця. Метафізічны сэнс гэтай падзеі вобразна раскрываецца ў наступных словах: „Poemat i dramat. Raj i czyściec. Pogoda i burza”.

Творы, якія ўваходзяць у зборнік „Gloria victis”, вызначае выразны аўтабіяграфічны аспект. Яны нагадваюць эмацыянальна насычаныя ўспаміны сведкі і ўдзельніка падзей, якія раскрывалі прычыны трагічных падзей мінулага паўстання. Гэта кніга, як ніякае іншае папярэдняе выданне пісьменніцы, характарызуецца паэтычным дыскурсам, настраёвасцю, сэгустыўнымі вобразамі, наяўнасцю прыёмаў і сродкаў з вусна-народнай скарбніцы (напрыклад, трохразовыя паўторы, паралелізм і інш.). Нездарма, як слушна зазначае В.Гапава, „літаратурную крытыку крыху бянтэжыла незвычайнасць, неадпаведнасць мастацкага жанру, калі ў навелістычную аснову раптам уключаюцца старонкі дзённіка або ўласны “паэтычны рэпартаж». У гэтым «разбурэнні» навелістычнага жанру выявілася мастацкая сіла, а не слабасць пісьменніцы”⁸. У кантэксце

⁸ В. Гапава, Каралева жывога слова, [w:] Ажэшка Э. Аповесці, аповяданні, нарысы, Мінск, 2000. – С.17.

прапанаванай праблемы адзначым прыкметную псіхалагічную абгрунтаванасць паводзінаў герояў, глыбіню пейзажных замалёвак, якія арганічна ўпісваюцца ў рамантычную мадэль свету. Ідэйна-эстэтычная дасканаласць твора Ажэшкі, незвычайная разнастайнасць фарбаў, гукаў, карцін у творы, пранізанаць пейзажаў «сончным святлом» – вось што спрыяе пейзажнай дэталізаванасці і яркасці, эмацыйнай актывізацыі апавядальнай плыні. Іх выкарыстоўвае даволі часта і заўсёды з бляскам. Антрапамарфізацыя з’яў прыроды таксама адыгрывае не апошнюю ролю ў канцэпцыі чалавека і свету ў творы: яна спрыяе глыбокай філасофскай напоўненасці малюнкаў.

У „Gloria victis” Э.Ажэшка стварыла гістарычна абумоўленую канцэпцыю разумення чалавекам свету прыроды, якая дапамагае перадаць дух свайго часу, яго асаблівасці. Перад польскай пісьменніцай стаяла надзвычай цяжкая задача: у алегарычных вобразах паказаць трагедыю нацыянальна-вызваленчай барацьбы, узаемадачынненні людзей у складанай віхуры часу, іх маральна-этычныя погляды. Ажэшкай створаны такія мастацкія карціны, якія падштурхоўваюць неўпрыкмет да глыбокіх маральна-этычных і філасофскіх высноў. Колькі, напрыклад, любавання паўстанцамі, лесам, сонцам, ветрам, увогуле прыроднымі стыхіямі ў тытульным апавяданні зборніка. Бясспрэчна, успрыманне чалавека і прыроды ў Ажэшкі пантэістычнае, бо яна актыўна абапіралася на духоўны вопыт папярэднікаў, які захаваліся ў вуснай народнай творчасці. У гэтым ёсць і пэўны рацыянальны сэнс. Польская пісьменніца цудоўным чынам змагла паяднаць мікрарозум з панарамнымі назіраннямі, што дало магчымасць прадставіць свет на дзіва мнагалучным і багатым.

У разглядаемым творы Элізы Ажэшкі намаляваны шматгранныя і глыбока рэалістычныя характары. Непаўторныя сваімі індывідуальнымі асаблівасцямі, персанажы твора уключаюцца ў па-мастацку асэнсаваную парадыгму: адносіны да мінулага, да прыроды, да патрыятычных традыцый. Дыялектычнае спалучэнне іх сацыяльнага і псіхалагічнага аналізу дапамагае мастацкаму пранікненню ў глыбіні жыцця. Не прыгажосць сама па сабе, а духоўленасць пейзажаў думкамі і пачуццямі і складае паэзію яе прозы. Развіваючы традыцыі сваіх папярэднікаў, Ажэшка працягвае ў польскай літаратуры філасофскую лінію ў асэнсаванні праблемы „чалавек і прырода”, «вечнасць і імгненнасць у прыродзе», але і падключаецца да фальклорнага і міфалагічнага крываток пры прэзентацыі вышэйзгаданай канцэпцыі. Асноўным прыёмам мастацкага апісання выступае градацыя, ускладнёная

паўторамі, колеравай і стылёвай інтэнсіўнасцю. Гэты момант абумоўлівае адметнае чаргаванне кампазіцыйных і сэнсавых частак твора, асаблівы рытм расповеду. Часта яны нагадваюць рэфрэн з народнай песні, і гэта не проста паўтор, а своеасаблівае адлюстраванне развіцця сюжэта, што падкрэслівае абстрактнае мастацкае дзеянне.

Амаль усе пейзажы у творы падпарадкаваны галоўнаму – адлюстраванню і асэнсаванню месца чалавека ў сістэме складаных узаемасувязей і цалкам адпавядаюць сваёй функцыі. Яны дапамагаюць глыбей зразумець вобраз герояў, яго настрой, псіхалогію, светаадчуванне. Карціны прыроды вылучаюць тую ці іншую думку аўтара, што рэалізуецца ў вобразнай сістэме, складнікі якой паслядоўна ствараюцца на пейзажным фоне, у арганічным спалучэнні з пейзажнымі вобразами. Адлюстраванне цеснай павязі чалавека і прыроды – адно з найбольш цікавых мастацкіх дасягненняў Ажэшкі. Пацвярджэннем гэтаму могуць служыць наступныя словы пісьменніцы з апавядання „Афіцэр”: „*Są natury ludzkie podobne do wód stojących, które wszystko, co je otacza, odbiją w postaciach sennych, mdłych, nudnych, martwych, i takie, w których jak w wartkich potokach świat rozłamuje się na tysiąc świetlistych, barwistych obrazów, na tysiąc ognisk tryskających promieniami i tęczyami*”⁹.

Ідэйна-эстэтычная функцыя пейзажу ў „*Gloria victis*” верагодная. Краявіды служаць не толькі і не столькі фонам, сродкам характарыстыкі герояў, але і раскрываюць яе адносіны да роднай зямлі, натурфіласофскае асэнсаванне прыродных з’яў. У выглядзе паэтычных карцін прадстаюць у творы і летні пейзаж, і Нёман, і лес на світанку, і думкі герояў. Ажэшка не толькі выкарыстоўвае пейзаж як элемент сюжэта, які падпарадкаваны прынцыпу раскрыцця ідэйнай задумы твора і прыўносіць ў яго сацыяльнае гучанне, але надае гэтаму больш высокі сэнс. Не прыгажосць сама па сабе, а адухоўленасць пейзажаў думкамі і пачуццямі герояў (а значыць і самога аўтара) і складае паэзію яе прозы. З тэмай прыроды спалучаецца тэма ўспамінаў.

Новы час, новыя тэндэнцыі ў польскай літаратуры пачатку ХХ стагоддзя прыўнеслі мастацкія інавацыі і ў творчасць Э.Ажэшкі, якая, напрыклад, часта прэзентуе пейзаж, які абумоўлены законам імпрэсіяністычнага жывапісу, адчувальнага да гульні святла і колеравых нюансаў прыроды. Вось як падаецца ў Ажэшка адна з улюбёных яе тэм – захад сонца, які сустракаецца ў многіх яе творах: „*Leciał tedy wiatr nad Polesiem, gdy letnie słońce miało się ku zachodowi i w blasku*

⁹ E.Orzeszkowa, *Gloria victis*, Warszawa, 1986. – s.148.

jego smółki na łąkach stały zarumienione jak zorze, a wody oblekały się w barwy tęcze. Na wodach w szyby wieloramienne, w strugi leniwe rozlanych jaśniały fiolet, purpura i złoto, a nad nimi, w powietrzu, rozpościerała się cisza błękitna, głęboka”¹⁰ [8, с.23]. Як можам пераканацца, у гэтым фрагменце прадстаўлены найбольш распаўсюджаныя колеры польскіх аўтараў пачатку XX стагоддзя – золата, аметыст, мармур (прыгадаем хоць бы каларыстыку вітражоў С.Выспанскага). Сапраўды, дадзенае апісанне надзвычай інтэнсіўнае, дэманструе новыя колеравыя адценні ў ажэшкаўскай палітры. Усё тут становіцца ўзаемапранікальным: цішыня падпарадкоўвае сабе бязмежнасць блакітнай прасторы, час як бы спыніўся...

Папярэдняя польская традыцыя дала прыклады адухаўлення прыроды, але ў Ажэшкі яна набліжана да чалавека і разам з тым валодае адметна незалежнай, думачай і тонка адчуваемай арганізацыяй. Прырода і чалавек ўроўнены ў сваіх правах, часта на адным узроўні. Пейзаж становіцца адлюстраваннем прыроды, набываючы форму, аб’ём, шматстайнасць колеравых адценняў, прасторава-часавыя вымярэнні, якія адначасова інтэнсіўна насычаюцца індывідуальным перажываннем. Прырода прадстае як частка эмпірычнага свету.

Такім чынам, кніга „Gloria victis” з’явілася своеасаблівым падсумаваннем праблемна-тэматычных і філасофска-эстэтычных пошукаў Элізы Ажэшкі ў сістэме ўзаемаадносінаў „чалавек і прырода” і выяўленнем новых мастацкіх тэндэнцый пачатку мінулага стагоддзя. Творча ўспрыняўшы багатую традыцыю Э.Ажэшкі ў адлюстроўванні тагачаснай рэчаіснасці, гісторыі і прыроды наднёманскага краю, пісьменнікі-ўраджэнцы беларуска-польскага культурнага сумежжа к.ХІХ-пачатку ХХст., як правіла, звярталіся ў сваіх творах да дэталёвага апісання побыту і звычайў мясцовага насельніцтва, акцэнтавалі ўвагу на творчым успрыняцці рэчаіснасці асобнымі яго прадстаўнікамі, засяроджвалі ўвагу чытачоў на глыбокіх каранях народнай маралі, векавых нормах, вераваннях і ўяўленнях беларусаў, этнагарафічных асаблівасцях і прыродзе рэгіёну, засведчылі жывы інтарэс і сімпатыю да герояў-беларусаў.

¹⁰ E. Orzeszkowa, *Gloria victis*, Warszawa, 1986. – s. 23.

Бібліяграфія:

Ажэшка, Э. Выбранае / Э. Ажэшка. – Мінск, 1975.

Ажэшка, Э. Аповесці, апавяданні, нарысы / Э.Ажэшка. – Мінск, 2000.

Гапава, В. Шляхам праўды / В.Гапава // Ажэшка Э. Выбранае. – Мінск, 1975. – С.3-8.

Гапава, В. Каралева жывога слова / В.Гапава // Ажэшка Э. Аповесці, апавяданні, нарысы. – Мінск, 2000.

Кабржыцкая Т.В. Стылёвая дамінанта апавядання Элізы Ажэшкі «Зімовым вечарам» у кантэксце славянскага літаратурнага нарадазнаўства / Т.В.Кабржыцкая // Эліза Ажэшка ў эстэтычнай прасторы славянскіх краін. – Мінск, 2013. – С.148-155.

Казбярук, У.М. Ступені росту: Беларуская літаратура канца XIX-пачатку XX ст. і традыцыі польскіх пісьменнікаў / У.М.Казбярук. – Мінск, 1974.

Наша ніва. – 1910. – №20 ад 13(26) мая.

Эліза Ажэшка ў эстэтычнай прасторы славянскіх краін. Зборнік артыкулаў. – Мінск, 2013.

Orzeszkowa, E. Gloria victis / E. Orzeszkowa. – Warszawa, 1986.

Mikołaj Chmialnicki

Białoruski Uniwersytet Państwowy w Mińsku, Białoruś

**„GLORIA VICTIS” ELIZY ORZESZKOWEJ:
KONCEPCJA OSOBY POWSTAŃCA I PRZYRODY**

Streszczenie

Artykuł omawia specyfikę artystycznej ekspresji tematu walki narodo-wo-wyzwoleńczej, jak również koncepcję osoby powstańca oraz przyrody w zbiorze Elizy Orzeszkowej *Gloria victis* (1910). Myśląc o relacji „człowiek a przyroda”, polska pisarka odnotowała dialektyczne połączenie analizy społecznej i psychologicznej, co przyczyniło się do jej przeniknięcia praw życia i historii. W artykule zostało podkreślone to, że nie piękno samo w sobie, lecz uduchowienie krajobrazów w utworach E. Orzeszkowej poprzez myśli i uczucia bohaterów składa się na poetyckość jej prozy. W zbiorze *Gloria victis* pisarka wykorzystała nowe trendy artystyczne w opisie przyrody: kolorystyczną

i stylistyczną intensywność, metaforyczność, gradację skomplikowaną powtórzeniami.

Słowa kluczowe: białorusko-polskie związki literackie, narodowe pogranicze, pejzaż, psychologizm, detal artystyczny.

Mikołaj Chmialnicki
Belarusian State University

**„GLORIA VICTIS” BY ELIZA ORZESZKOWA:
THE IDEA OF AN INSURGENT AND NATURE**

Summary

The topic of the paper is the specificity of artistic expression of Polish battle for national liberation, as well as the idea of an insurgent and nature in the collection of short stories by Eliza Orzeszkowa, “Gloria victis”. While reflecting upon the relationship between humans and nature, this Polish writer noticed the dialectic connection between social and psychological analysis, which contributed to her penetration of life and history. As was emphasised in the paper, in Orzeszkowa’s writings, it is not beauty in itself, but rather the spiritualization of landscapes through thoughts and feelings of her characters contribute to the poetic quality of her work. In the “Gloria victis” collection, Orzeszkowa made use of new artistic trends of describing nature: intensity of colour and style, metaphors, the gradation complicated by repetitions.

Keywords: Polish-Belorussian literary relations, national borderland, landscape, psychologism, artistic detail.